

UDK: 341.382:94(497)  
Bibliid 0543-3657, 63 (2012)  
God. LXIII, br. 1148, str. 206-229.  
Izvorni naučni rad  
Primljen: 12. oktobar 2012. godine

Zoran JEROTIJEVIĆ<sup>1</sup>

## Ugovori o miru kojima su okončani balkanski ratovi

### SAŽETAK

Početak dvadesetog veka na Balkanu bio je u znaku priprema za oslobođenje od viševekovne turske okupacije. U proteklom veku Srbi, Grci, Bugari i Rumuni izborili su nezavisnost, ali nisu zaokružili nacionalno ujedinjenje kao neke velike države (Italija, Nemačka). Za Rumune, to su bile isključivo teritorije pod Austrougarskom, za Srbe i pod Turskom i pod Austrougarskom, a za Grke i Bugare isključivo pod turskom vlašću. Ovakva situacija uputila je Srbiju, Crnu Goru, Bugarsku i Grčku da nađu modalitet saradnje u cilju oslobađanja svojih teritorija od turske vlasti, posebno imajući u vidu nestabilnu političku, nacionalnu, pa i ekonomsku situaciju u Turskoj. Posle dugih pregovora, 1912. stvoren je Balkanski savez između ove četiri zemlje. Ovaj savez pokazao je veliku moć porazivši Tursku na svim frontovima za kratko vreme (uz odlučujuću ulogu Srbije u glavnim bitkama). Londonska mirovna konferencija potvrdila je novo razgraničenje prema Turskoj, ali ne i između saveznika. Velike sile (Austrougarska) želele su sukob među saveznicima, iskoristivši pre svega nezadovoljstvo Bugarske. Novi rat, sada između Bugarske i bivših saveznika, završio se katastrofalno za Bugarsku koja ga je i izazvala (protiv Bugarske u rat su ušle Turska i Rumunija). Bukureški mir definisao je nove granice na Balkanu.

*Ključne reči:* Balkan, Srbi, London, Bukurešt, Turska.

<sup>1</sup> Prof. dr Zoran Jerotijević, FORKUP, Univerzitet Alfa Beograd. E-mail: zoran.jerotijevic@gmail.com.

## Uvod

Balkanski ratovi bili su najpopularniji ratovi u srpskoj istoriji, jer su ozvaničili završetak oslobođenja nekada središnjih zemalja Dušanovog carstva od turskih zavojevača, tj. ispunjenje petovekovnih snova o nacionalnoj slobodi. Ratovi su doživljeni kao moralno snaženje posle više godina stalnog potiskivanja srpskih interesa.

Prvi balkanski rat, koji je trajao od 8. oktobra 1912. do 30. maja 1913. godine, vodile su balkanske zemlje: Srbija, Crna Gora, Grčka i Bugarska protiv Turske. Članice Balkanskog saveza uspešno su savladale brojčano slabiju i strateški lošiju armiju Osmanskog carstva. Rat je okončan mirom u Londonu, po kojem je Osmansko carstvo moralo da se odrekne svih svojih preostalih teritorija na Balkanskom poluostrvu, koje su kasnije podeljene među saveznicima. Iako su imale apsolutnu pobedu u Prvom balkanskom ratu, članice su bile nezadovoljne postignutim mirovnim ugovorom. Tek što je završen Prvi balkanski rat nastale su nove teškoće za Srbiju, izazvane stavom Bugarske, nezadovoljne odredbama Londonskog ugovora o deobi teritorija, zbog čega je nastojala da izdejstvuje pravo posedovanja istočne Srbije i severne Grčke (Makedonije).

Takvo nezadovoljstvo mirovnim ugovorom povećalo je tenziju među doskorašnjim saveznicima, pa je nekoliko meseci posle završetka Prvog balkanskog rata počeo Drugi balkanski rat. U leto 1913. godine na jednoj strani bile su: Turska, Srbija, Crna Gora, Grčka i Rumunija, a na suprotnoj – Bugarska. Rat je završen mirom u Bukureštu, porazom Bugarske i novom preraspodelom ranije osvojenih teritorija. Postignuti mir predstavlja važnu prekretnicu u istoriji Balkana, koja će umnogome determinisati kasnija dešavanja na ovim prostorima.

S obzirom na to da su ovim ugovorima okončani veoma značajni ratovi, kojima se završila vekovna borba balkanskih naroda za oslobođenje od turske vlasti, ovo će biti predmet daljeg razmatranja rada.

Cilj ovog rada jeste da objasni koji su bili uzroci početka ratova, na koji način su učesnici ratova vodili pregovore o primirju i kako su zaključili ugovore o miru. Rad je podeljen u dva dela. U prvom delu biće razmotreni uzroci početka Prvog balkanskog rata, kao i pregovori o primirju između balkanskih saveznika i Turske; kakav je bio ishod rata i koja su pitanja rešena potpisivanjem ugovora o miru u Londonu.

U drugom delu biće razmatrani uzroci početka Drugog balkanskog rata, kako je sklopljen ugovor o miru u Bukureštu i koja teritorijalna proširenja je dati ugovor doneo učesnicima rata.

### *I deo* *Prvi balkanski rat*

Prvi balkanski rat vođen je od strane balkanskih saveznika (Bugarske, Srbije, Crne Gore i Grčke) protiv Turske. Počeo je 8. oktobra 1912. i trajao do

30. maja 1913. godine. Cilj početka Prvog balkanskog rata bilo je oslobođenje teritorija Balkana koje su se nalazile pod turskom vlašću.<sup>2</sup>

### 1.1. Uzrok i početak rata

Turska je početkom 20. veka bila veoma oslabljena zemlja. Njena vojna moć takođe je bila oslabljena. Takvu situaciju nastojale su da iskoriste nezavisne balkanske države, i to posebno posle velikih društvenih previranja u njoj, izazvanih Mladoturskom revolucijom (1908).<sup>3</sup> Osmansko carstvo nalazilo se u velikoj krizi, tako da njegova diplomatija i armija nisu bile u situaciji da brane interese i integritet Carstva. Srpska diplomatija, na čelu sa svojim najboljim diplomatom Milovanom Milovanovićem, ozbiljno je pripremala teren za stvaranje saveza balkanskih država usmerenog protiv Turske. Italijanska pobjeda u Italijansko-turskom ratu imala je veliki uticaj na balkanske države da se pripreme za rat protiv Osmanskog carstva. Na taj način su i balkanske države u proleće 1912. godine počele sa pregovorima. Rat protiv Turske pripreman je ugovorima, vojnim konvencijama i sporazumima, koji predstavljaju osnovu Balkanskog saveza. Balkanski savez se zasnivao na dvostrukim ugovorima između: Srbije i Bugarske, Bugarske i Grčke, Bugarske i Crne Gore, i Crne Gore i Srbije.

*Ugovor o prijateljstvu i savezu između Kraljevine Srbije i Kraljevine Bugarske* (13. mart 1912) – cilj ovog ugovora bio je da obe države uzajamno garantuju „državnu nezavisnost i nepovredivost državne teritorije“, i to punom vojničkom saradnjom u slučaju napada jedne ili više sila.<sup>4</sup> Drugi deo ugovora predstavljao je „tajni dodatak“ u kojem je predviđena mogućnost zajedničke akcije protiv Turske, ako u njoj nastupi stanje koje bi ugrožavalo nacionalne i državne interese obeju država ili jedne od njih, ili ako bi uopšte došla u pitanje teritorijalna likvidacija Turske carevine.<sup>5</sup> Karakteristična odredba za ovaj deo je sporazum o teritorijalnoj podeli u slučaju pobjedničkog ishoda takvog rata. Bilo je predviđeno da se sve osvojene oblasti drže zajedno do potpisivanja ugovora o miru. Nakon ugovora o miru, Srbiji bi pripadala teritorija severno i zapadno od Šar-planine, a teritorija južno i istočno od Rodopskih planina i reke Strumice trebalo je da pripadne Bugarskoj. Za središnji deo Makedonije, za koji nije bilo sporazuma, predviđena je, u slučaju da se dve zemlje ne dogovore o razgraničenju, arbitraža ruskog cara, ali je istovremeno povučena i linija podele pravcem severoistok–jugoistok, od Krive Palanke do Ohrida.<sup>6</sup>

<sup>2</sup> Internet, <http://sr.wikipedia.org/>, 12/2011.

<sup>3</sup> Internet, <http://www.znanje.org/>, 12/2011.

<sup>4</sup> Internet, [http://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/7\\_20\\_1.html](http://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/7_20_1.html), 12/2011.

<sup>5</sup> Ibidem.

<sup>6</sup> Internet, <http://politikin-zabavnik.rs/pz/tekstovi/red-bro%D1%98eva-red-pregovora>, 12/2011.

*Vojnom konvencijom između Kraljevine Srbije i Kraljevine Bugarske* (13. maj 1912) bila je predviđena vojnička saradnja između ove dve države. Ova vojna Konvencija je proizašla iz Ugovora o savezu i imala je opšti karakter. Iz nje je proizlazila potreba za više sporazuma glavnih generalštabova dveju zemalja do kojih je došlo 1. i 2. jula i 28. septembra 1912.<sup>7</sup>

*Ugovor o odbrambenom savezu između Bugarske i Grčke* (Sofija, 29. maj 1912) – po ovom sporazumu dve države su se obavezale da pomažu jedna drugu ako budu napadnute od strane Turske bilo putem invazije, bilo sistematskim kršenjem prava koja proističu iz ugovora o osnovnim načelima međunarodnog prava, i da iskoriste svoj uticaj nad svojim sunarodnicima u Turskoj kako bi doprineli miroljubivoj egzistenciji svih nacionalnosti koje sačinjavaju stanovništvo Turske carevine.<sup>8</sup>

U ovom savezu nije spomenuta mogućnost autonomije centralnih delova Makedonije, čemu se Grčka najoštrije usprotivila, a pitanje razgraničenja ostavljeno je otvoreno.<sup>9</sup>

Savez je zaokružen najpre usmenim sporazumom *Crne Gore i Bugarske*, a potom i *Srpsko-crnogorskim ugovorom* potpisanim 6. oktobra 1912. Time je stvoren Balkanski savez koji će biti moćni mehanizam slamanja Turske sa leđa i bez straha od austrougarsko-bugarskog saveza. Na osnovu Balkanskog saveza, Srbija i njene saveznice uzele su svoju sudbinu u sopstvene ruke septembra 1912. Uspeh nije izostao.<sup>10</sup>

Ciljevi Balkanskog saveza su bili oslobađanje Balkanskog poluostrva od viševjekovne turske vladavine, sprečavanje prodora austrougarskog uticaja prema jugu i rušenje feudalnog sistema.

Nasuprot državama članicama Balkanskog saveza, do koga se došlo sistemom bilateralnih ugovora, evropske sile bile su zainteresovane za očuvanje *statusa quo* na Balkanu, pa su pokušavale da pojedinačnim i zajedničkim akcijama spreče izbijanje rata protiv Turske. Ali posle turskih pokolja u Beranama, Kočanima i Sjenici i novog ustanka Albanaca, učestali su incidenti duž granica sa Turskom koja je u oblasti Jedrena izvršila 23. septembra mobilizaciju svoje evropske vojske, a kao odgovor usledio je 30. septembra proglas o mobilizaciji država Balkanskog saveza. Pored toga srpska, bugarska i grčka vlada uputile su Turskoj zahtev da izvrši značajne reforme, posebno u pogledu hrišćana, uz nadzor velikih sila i balkanskih država. Ovaj zahtev Turska je odbila.

Crna Gora je prva objavila rat Turskoj 8. oktobra. Turska je 15. oktobra prekinula diplomatske odnose sa Bugarskom, Grčkom i Srbijom, a one su

<sup>7</sup> M. Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1918, Dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama*, JP Službeni list SRJ, 1998, str. 293.

<sup>8</sup> Internet, [http://www.mfa.gov.rs/History/fba\\_s.html](http://www.mfa.gov.rs/History/fba_s.html), 12/2011.

<sup>9</sup> D. Bataković, *Nova istorija srpskog naroda*, Naš dom, Beograd, 2000, str. 240.

<sup>10</sup> D. Simeunović, *Prvi balkanski rat 1912. godine i kraj Osmanskog carstva na Balkanu*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 2007, str. 62.

kao odgovor izjavile da su prisiljene da pribegnu oružju, pa su 17. oktobra Bugarska i Srbija objavile rat Turskoj, a sledećeg dana je to učinila i Grčka.<sup>11</sup>

## 1.2. Uspeh balkanskih saveznika i kraj rata

Armije balkanskih država uspele su da savladaju brojčano slabije armije Osmanskog carstva, što im je omogućilo da postignu brzu pobedu. Srpska vojska pobeđuje na vardarskom frontu u dve bitke, kod Kumanova i kod Bitolja. To su bile i dve najvažnije bitke koje su uticale na pobedu balkanskih saveznika. Najveći deo srpske vojske bio je koncentrisan na vardarskom frontu, a ostala vojska u Starom Rasu, na Kosovu i Metohiji i kod Jedrena. Iste uspehe su postigle i bugarska i grčka vojska.<sup>12</sup> Sa grčkim trupama, posle pobeđe kod Bitolja, srpska vojska susrela se kod Florine. Srpske armije oslobodile su krajem oktobra Kosovo i deo Metohije, a na frontu u Starom Rasu, kod Novog Pazara, spojile su se sa crnogorskim trupama koje su na južnom frontu oslobodile Metohiju i Peć.

Brz poraz Turske izazvao je veliko iznenađenje u Evropi, gde se smatralo da je turska vojska nadmoćnija.

## 2. Pregovori o primirju u Londonu

Pred početak rata Turska je bila veoma samouverena. Međutim, već prvi ratni mesec doneo je Turskoj teške poraze na svim frontovima. Zato je bila prinuđena da se početkom novembra u dva maha obrati velikim silama za intervenciju radi okončanja neprijateljstva. Bugarska vlada je odugovlačila sa početkom pregovora o primirju u želji da njene trupe zauzmu bar položaje na Cataldži. Neuspeh Bugarske bitno je izmenio situaciju: sada je bugarska vlada nastojala da se primirje što pre zaključi i bila je spremna da ublaži postavljene uslove primirja. Tako je *protokol o primirju* potpisan tek 3. decembra 1912. godine. Protokolom je bilo predviđeno da primirje traje sve vreme dok traju pregovori o miru, koji treba da počnu u Londonu deset dana posle potpisivanja protokola.<sup>13</sup>

Konferencija ambasadora je već na prvoj sednici, 17. decembra 1912. godine, na predlog Austrougarske, donela odluku o stvaranju autonomne Albanije. Prvog dana konferencije donet je načelni zaključak o formiranju „autonomne Albanije garantovane i kontrolisane isključivo od strane šest sila, pod suverenitetom sultana“. Istovremeno je rešeno da granice autonomne Albanije i Crne Gore na severu „u svakom slučaju budu susedne“, pa je tako skinuto s dnevnog reda pitanje teritorijalnog izlaska Srbije na more.<sup>14</sup>

<sup>11</sup> M. Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1918, Dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama*, op. cit., str. 295.

<sup>12</sup> Internet, <http://beleske.com/istorija/balkanski-ratovi.html>, 12/2011.

<sup>13</sup> B. Ratković, M. Đurišić, S. Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912-1913*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1972, str. 198.

<sup>14</sup> Internet, [http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga\\_o\\_kosovu/bogdanovic-kosovo\\_3.html](http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/bogdanovic-kosovo_3.html), 12/2011.

Iz nadležnosti mirovne konferencije bila su izuzeta upravo ona pitanja koja su predstavljala suštinu pregovora zaraćenih strana o miru, naročito što se tiče teritorijalnih zahteva Srbije i Crne Gore. Austrougarska je na Londonskoj konferenciji pokrenula pitanje o stvaranju albanske države i nastojala da njene granice proširi što je moguće više na istok, iz razloga što se smatrala prirodnim naslednikom Turske u ovoj oblasti.<sup>15</sup>

Turski delegati, ohrabreni podrškom Austrougarske i Nemačke, kao i pojavom prvih nesuglasica u Balkanskom savezu na mirovnoj konferenciji, odbacili su zahtev delegata balkanskih saveznika za dobijanje svih teritorija zapadno od linije Midija-Rodosto, sa ostrvima u Belom moru, i tražili su Jedrensku Trakiju, Krit i neka druga strateški važna ostrva u Egejskom moru.<sup>16</sup> Zato je i glavna smetnja zaključenju mira bila nepopustljivost Turske po pitanju Jedrena i Egejskih ostrva.

17. januara 1913. godine ambasadori šest velikih sila podneli su Porti kolektivnu notu, kojom su potvrđene već izvršene promene na Balkanu, iako su njene potpisnice na početku rata izjavile da neće priznati nikakvu promenu *statusa quo*. Time su i službeno bile priznate teritorijalne tekovine Balkanskog saveza, koji je slavio krupnu pobjedu, jer je ušao u rat pod pretnjom velikih sila da teritorijalnih promena na Balkanu neće biti bez obzira na ishod rata.<sup>17</sup>

Međutim, mladoturci su, na podsticaj Nemaca, kojima nije išlo u račun da se na Balkanu uspostavi mir na štetu Centralnih sila, 23. januara izvršili državni udar i preuzeli vlast u Carigradu. Takva situacija je značila *odbacivanje mirovnih pregovora i nastavljanje rata*.

## 2. 1. Novo posredovanje velikih sila za zaključenje mira

Vojne operacije između Turske i balkanskih saveznika obnovljene su 5. februara 1913. godine. S obzirom na to da su svi pokušaji Turske da deblokiraju Jedrene bili neuspješni, turska vlada je 28. februara izjavila velikim silama da prihvata njihovo posredovanje za zaključenje mira.

Nakon višednevnih savetovanja, vlade savezničkih balkanskih zemalja su 13. marta 1913. godine kolektivnom notom, saopštile konferenciji ambasadora svoje uslove za mir: Turska treba da ustupi balkanskim saveznicima sve zemlje do linije Rodosto-Malatra, uključujući i Jedrene i Skadar, da se odrekne Krita i ustupi ostrva u Belom moru i da pristane na plaćanje ratne odštete.

Pri tome su izjavile da ratne operacije neće biti obustavljene dok se ne ispune ovi zahtevi. Zahtevi balkanskih saveznika nisu odgovarali željama velikih sila da imaju mogućnost u svođenju rezultata Balkanskog rata, zato su njihovi poslanici 19. marta, na sednici u Londonu, odlučili da vladama zaraćenih zemalja postave sledeće uslove za uspostavljanje mira: Turska treba

<sup>15</sup> S. Skoko, *Drugi balkanski rat 1913*, I knjiga, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1968, str. 121.

<sup>16</sup> Ibidem, str. 124.

<sup>17</sup> Ibidem, str. 126.

da ustupi balkanskim saveznicima celokupnu teritoriju zapadno od linije Enos–Midija, bez Albanije, da se Turska odrekne Krita a rešenje pitanja Egejskih ostrva da prepusti velikim silama. Od trenutka prihvatanja prethodnih navedenih uslova za mir, vojne operacije mogle su da budu obustavljene. Turska je 1. aprila prihvatila *preliminarne uslove za mir* koji su formulisani u kolektivnoj noti velikih sila. Ali je potpisivanje mira ponovo bilo odloženo. Nastojanja Austrougarske bila su da na račun Srbije proširi granice Albanije.

Neposredno posle toga, ambasadori velikih sila doneli su odluku da Skadar pripadne Albaniji.<sup>18</sup> Budući da je Crnogorska vlada kategorički odbila da se pokori odluci velikih sila, ambadorska konferencija odlučila je da udružene snage evropskih velikih sila izvrše pomorsku demonstraciju. Takve prilike dovele su do toga da Srpska vlada 8. aprila prekine borbu oko Skadra.

Konvencija o predaji Skadra velikim silama potpisana je 9. maja 1913, a pet dana kasnije u Skadar je ušao odred međunarodnih snaga. Izlaskom crnogorskih trupa iz Skadra, 14. maja, prekinuta je blokada crnogorske i albanske obale i time je završen Prvi balkanski rat.<sup>19</sup>

### 3. Potpisivanje ugovora o miru

S obzirom na to da je Bugarska vlada 21. aprila 1913. godine zaključila drugo tajno primirje sa Turskom, vlade savezničkih balkanskih zemalja prihvatile su posredovanje velikih sila. Velike sile su zahtevale od saveznika da obustave neprijateljstva pošto je Turska prihvatila uslove velikih sila za mir. Međutim, time je Bugarska prekršila ugovornu obavezu prema kojoj nije smela stupati ni u kakve pregovore o primirju i miru bez znanja i saglasnosti ostalih saveznika.<sup>20</sup>

Savezničke vlade su prihvatile posredovanje velikih sila, ali da granica na liniji Enos–Midija posluži kao osnova za pregovore.

Spor između Srbije i Bugarske oko vardarske oblasti konstantno se zaoštavao. Time je Bugarska želela da prema Srbiji ima odrešene ruke i žurila je da što brže sklopi mir sa Turskom. Bugarska vlada želela je da oslobodi svoje trupe sa Čataldže i Bulaira radi njihove koncentracije prema Srbiji i Grčkoj. Tako su predstavnici ove dve zemlje u Londonu 1. maja zahtevali od konferencije ambasadora da sile rediguju projekat ugovora o miru, a saveznike i Tursku da pozovu da ga prihvate i potpišu.<sup>21</sup>

*Srpska vlada* je zahtevala da se u predlogu velikih sila izvrše izmene u tom smislu što bi se saveznicima dali i turski garnizoni koji se nalaze

<sup>18</sup> D. Bataković, *Nova istorija srpskog naroda*, op. cit., str. 242.

<sup>19</sup> Internet, [www.montenegrina.net/pages1/istorija/cg\\_od\\_20vij\\_do1\\_svj\\_rata/balkanski\\_ratovi1912\\_1913\\_istorijski\\_leksikon1.htm](http://www.montenegrina.net/pages1/istorija/cg_od_20vij_do1_svj_rata/balkanski_ratovi1912_1913_istorijski_leksikon1.htm), 12/2011.

<sup>20</sup> B. Ratković, M. Đurišić, S. Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912-1913*, op. cit., str. 226.

<sup>21</sup> Ibidem, str. 226.

zapadno od linije Enos–Midija. Crna Gora je tražila predaju Skadra i svih turskih garnizona zapadno od pomenute linije, kao i ustupanje Egejskih ostrva Grčkoj. *Grčka vlada*, energično podržavana od Francuske i Engleske, tražila je južnu Albaniju i sva ostrva u Egejskom moru.<sup>22</sup>

U maju 1913. vođeni su *dugi pregovori za mir* između Turske i balkanskih saveznika. Velike sile su ovog puta otvoreno diktirale svoju volju, jer balkanski saveznici, razdirani unutrašnjim protivrečnostima, ni u jednom pitanju nisu bili jedinstveni. Zato su ambasadori velikih sila izradili nacrt ugovora i 5. maja ga uručili predstavnicima balkanskih savezničkih zemalja i Turskoj.

Iako nezadovoljne tekstom nacarta, a Srbija, Crna Gora i Grčka još i držanjem Bugarske, savezničke vlade su bile prinuđene da polovinom maja pošalju svoje punomoćnike u London da pokušaju da izvrše izvesne izmene u predloženom nacrtu, pa nakon toga da potpišu mirovni ugovor. Na prvom sastanku savezničkih predstavnika, 21. maja, bugarski predstavnik Danev izjavio je da je njegova vlada već prihvatila predloženi nacrt i da on ne može sudelovati ni u kakvom radu na izmeni projekta ugovora.<sup>23</sup>

Zbog takvih odnosa između balkanskih saveznika velike sile su nesmetano mogle diktirati svoju volju. Tako je 27. maja 1913. godine predsednik Londonske konferencije ambasadora, engleski ambasador inostranih poslova Edvard Grej, ultimativno pozvao delegate balkanskih država da potpišu preliminarni mir sa Turskom prema nacrtu ugovora koji je izradila ambadorska konferencija, a da oni koji na to ne pristaju mogu da napuste London.<sup>24</sup> Ambasadori Rusije i Francuske savetovali su savezničke delegate da potpišu ugovor. Zbog toga su vlade Srbije, Crne Gore i Grčke bile prinuđene da ovlaste svoje delegate da potpišu predloženi tekst ugovora o miru bez ikakvih izmena.<sup>25</sup>

#### **4. Ugovor o miru između Turske i balkanskih saveznika, London 17. (30) maj 1913. godine (konkretne odredbe)**

Londonski Ugovor o miru zaključen je 30. maja 1913. godine i posredstvom velikih sila okončao je Prvi balkanski rat.

Njegovo Veličanstvo Kralj Srbije, Njegovo Veličanstvo Kralj Bugara, Njegovo Veličanstvo Kralj Jelina i Njegovo Veličanstvo Kralj Crne Gore (ozvaničeni niže rečima „Suvereni saveznici”), s jedne strane, i Njegovo Veličanstvo Car Otomana, s druge strane, ispunjeni željom da učine kraj sadašnjem ratnom stanju i vaspostave mir i prijateljstvo između svojih vlada

<sup>22</sup> S. Skoko, *Drugi balkanski rat 1913*, I knjiga, op. cit., str. 164.

<sup>23</sup> B. Ratković, M. Đurišić, S. Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912-1913*, op. cit., str. 226.

<sup>24</sup> S. Skoko, *Drugi balkanski rat 1913*, I knjiga, op. cit., str. 165.

<sup>25</sup> B. Ratković, M. Đurišić, S. Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912-1913*, op. cit., str. 228.

<sup>26</sup> Ibidem, str. 227.



i svojih podanika, rešili su da zaključe Ugovor o Miru i u tom cilju izabrali svoje Punomoćnike:<sup>26</sup>

***Njegovo Veličanstvo Kralj Srbije:***

Njegovo Prevashodstvo G. Stojana Novakovića, nekadašnjeg Predsednika Ministarskog Saveta;

Njegovo Prevashodstvo G. Andru Nikolića, Predsednika Skupštine;

Njegovo Prevashodstvo G. Milenka Vesnića, Izvanrednog Izaslanika i Punomoćnog Ministra u Parizu;

Njegovo Prevashodstvo G. Ivana Pavlovića, nekadašnjeg Ministra u Sofiji.

***Njegovo Veličanstvo Kralj Bugara:***

Njegovo Prevashodstvo G. Dr. Stojana Daneva, Predsednika Sobraanja;

Njegovo Prevashodstvo G. Mihaila Madžrova, Izvanrednog Izaslanika i Punomoćnog Ministra u Londonu.

***Njegovo Veličanstvo Kralj Jelina:***

Njegovo Prevashodstvo G. Stevana Skuldisa, nekadašnjeg Ministra Inostranih Dela;

Njegovo Prevashodstvo G. Jovana Genadiusa, Izvanrednog Izaslanika i Punomoćnog Ministra u Londonu;

Njegovo Prevashodstvo G. Đorđa Strajta, Izvanrednog Izaslanika i Punomoćnog Ministra u Beču.

***Njegovo Veličanstvo Kralj Crne Gore:***

Njegovo Prevashodstvo G. Jovana Popovića, nekadašnjeg Otpravnika Poslova u Carigradu;

Njegovo Prevashodstvo G. Luja pl. Vojnovića, nekadašnjeg Ministra Pravde.

***Njegovo Veličanstvo Car Otomana:***

Njegovo Prevashodstvo Osmana Nizami Pašu, Divizijskog Generala, nekadašnjeg Ambasadora u Berlinu;

Njegovo Prevashodstvo Bacariju Efendi, Senatora, Ministra Građevina;

Njegovo Prevashodstvo Ahmed Rešid Beja, Pravnog Savetnika Visoke Porte, koji su, pošto su pokazali svoja punomoćstva i našli ih u potpunom redu, ugovorili ovo što sleduje:

Član 1.

Od dana izmene ratifikacija ovog Ugovora vlašće večiti mir i prijateljstvo između Njegovog Veličanstva Cara Otomana, s jedne strane, i Njegovih Veličanstava Suverena saveznika, s druge strane, kao i između Njihovih naslednika i podanika.

## Član 2.

Njegovo Veličanstvo car Otomana ustupa Njihovim Veličanstvima Suverenim saveznicima sve oblasti Svoga Carstva na evropskom kontinentu zapadno od pruge povučene od Enosa na Jegejskom Moru do Midije na Crnom Moru, izuzimajući Arbaniju.

Tačnu graničnu prugu od Enosa do Midije povući će jedna međunarodna komisija.

## Član 3.

Njegovo Veličanstvo Car Otomana i Njihova Veličanstva Suvereni saveznici izjavljuju da ostavljaju Njegovom Veličanstvu Caru Nemačke, Njegovom Veličanstvu Caru Austrije, Kralju Češke itd. i Apostolskom Kralju Ugarske, Gospodinu Predsedniku Francuske Republike, Njegovom Veličanstvu Kralju Velike Britanije i Irske i Britanskih Prekomorskih Oblasti, Caru Indije, Njegovom Veličanstvu Kralju Italije i Njegovom Veličanstvu Caru svih Rusa, da odrede granice Arbaniji i uredi sva ostala pitanja koja se tiču Arbanije.

## Član 4.

Njegovo Veličanstvo Car Otomana izjavljuje da ustupa Njihovim Veličanstvima Suverenim saveznicima ostrvo Krit i da se odriče svih suverenih i drugih prava koje je imao nad ovim ostrvom.

## Član 5.

Njegovo Veličanstvo Car Otomana i Njihova Veličanstva Suvereni saveznici izjavljuju da poveravaju Njegovom Veličanstvu Caru Nemačke, Njegovom Veličanstvu Caru Austrije, Kralju Češke itd. i Apostolskom Kralju Ugarske, Gospodinu Predsedniku Francuske Republike, Njegovom Veličanstvu Kralju Velike Britanije i Irske i Britanskih Prekomorskih Oblasti, Caru Indije, Njegovom Veličanstvu Kralju Italije i Njegovom Veličanstvu Caru svih Rusa da odrede položaj svih otomanskih ostrva u Jegejskom Moru, osim ostrva Krita, i poluostrva Atosa.

## Član 6.

Njegovo Veličanstvo Car Otomana i Njihova Veličanstva Suvereni saveznici izjavljuju da finansijska pitanja, proizašla iz ratnog stanja kome se čini kraj i ustupanja gore pomenutih oblasti, ostavljaju međunarodnoj komisiji, koja je sazvana u Parizu i na koju su Oni poslali Svoje predstavnike.

## Član 7.

Pitanja ratnih zarobljenika, pravosuđa, podanstva i trgovine biće uređena pojedinačnim ugovorima.

## Poslednji član

Ovaj će Ugovor biti ratifikovan i ratifikacije izmenjene u Londonu u što je moguće kraćem roku.

U potvrdu toga Punomoćnici Visokih Strana ugovornica potpisali su ovaj Ugovor i na nj stavili svoje pečate.

U Londonu, u Sen-Džemskoj Palati, 17./30. Maja 1913, u 12 č. 35 m. (zapadno evropsko vreme)

(M. P.) Stojan Novaković	(M. P.) J. Genadius
(M. P.) And. Nikolić (M. P.) Đ. Strajt	
(M. P.) Mil. R. Vesnić (M. P.) J. Popović	
(M. P.) Ivan Pavlović	(M. P.) L. Pl. Vojnović
(M. P.) Dr. St. Danev	(M. P.) Osman Nizami
(M. P.) M. Iv. Madžarov	(M. P.) N. Bacarija
(M. P.) Stevan Skuludis	(M. P.) Ahmed Rešid

#### 4. 1. Teritorijalna proširenja nakon potpisanog ugovora o miru

Potpisivanjem ugovora o miru završen je Prvi balkanski rat. Prema ovom ugovoru, Turska je balkanskim saveznicima ustupila sve dotadašnje svoje teritorije na evropskom kopnu zapadno od linije Enos–Midija, izuzev Albanije. Granica prema Albaniji, kao i sva ostala pitanja u vezi s njom, ostavljena su na rešavanje velikim silama.

Sudbina svih turskih ostrva u Egejskom moru, sem ostrva Krita, koje je ustupljeno Grčkoj, takođe je poverena na rešavanje velikim silama. Finansijska pitanja proizašla iz rata imala je da rešava jedna međunarodna komisija u Parizu, u kojoj su balkanske zemlje imale samo savetodavno pravo glasa. Pitanje ratnih zarobljenika, jurisdikcije, narodnosti i trgovine ostavljena su da se uredi specijalnim konvencijama.<sup>27</sup>

Na drugoj sednici mirovne konferencije, održanoj 2. juna, saveznici i turski predstavnici su konstatovali da mirovni ugovor nije potpun i da bi ga trebalo dopuniti jednim protokolom koji bi regulisao još neka sporna pitanja. S obzirom na to da su razlike u predlozima delegacija bile tako velike da nije bilo izgleda da se nađe rešenje, srpski predstavnik Pavlović je na sednici 7. juna predložio da se konferencija zaključi, a da zainteresovane vlade zaključuju nove konvencije. Taj predlog su prihvatili svi delegati i u tom smislu potpisali jednu izjavu koja je bila završni dokument mirovne konferencije.<sup>28</sup>

<sup>27</sup> S. Skoko, *Drugi balkanski rat 1913*, I knjiga, op. cit., str. 166

<sup>28</sup> M. Đurišić, *Prvi balkanski rat 1912-1913*, III knjiga, Istorijski institut Jugoslovenske narodne armije, Beograd, 1960, str. 403.

Potpisivanjem ugovora o miru balkanske države su zadržale one teritorije koje su u ratu osvojile: *Bugarska* Trakiju do linije Enes-Midija i Pirinsku oblast (Istočnu Makedoniju); *Grčka* – (Južnu) Makedoniju sa Solunom i deo Epira; *Srbija* – Vardarsku oblast do Devđelije, Stari Ras, Kosovo i Metohiju, a *Crna Gora* deo Starog Rasa i Metohije.<sup>29</sup>

Prvim balkanskim ratom Srbija je teritorijalno uvećana, dobila je zajedničku granicu sa Crnom Gorom, obezbeđen je slobodan izvoz na Solun, njeni privredni potencijali su bitno uvećani, a njen spoljopolitički položaj i ugled je u međunarodnoj zajednici dosta uvećan.<sup>30</sup> S druge strane, Srbiji je Londonskim ugovorom oduzet izlaz na Jadransko more, tako da je Srbija kao država koja je podnela najveći teret u Prvom balkanskom ratu, tražila od Bugarske ustupke u vardaskoj oblasti.<sup>31</sup>

Tako sklopljen mir formalno je učinio kraj ratu sa Turskom, ali budući da je rešenje mnogih pitanja samo odložio, a pitanja međusobnog razgraničenja saveznika nije ni postavio, on je predstavljao samo predah pred novu buru.<sup>32</sup>

## II deo Drugi balkanski rat

Drugi balkanski rat vođen je između Bugarske i saveza Grčke i Srbije, kojima su se priključili i Crna Gora, Rumunija i Turska. Počeo je 29. juna 1913. a završio se 10. avgusta 1913. godine.<sup>33</sup>

### 1. Uzrok i početak rata

Krupni uspesi koje su postigli balkanski saveznici u početnom periodu Prvog balkanskog rata postavili su u oštroj formi na dnevni red i pitanje oslobođenih teritorija.<sup>34</sup>

Još u drugoj etapi Prvog balkanskog rata došlo je do zaoštavanja grčko-bugarskih odnosa. Grčka i Bugarska vlada nisu mogle da usaglasе niti da se sporazumeju o prioritetnom pravu okupacije ni za jedno sporno mesto. Spor se odnosio na delove Makedonije. Grci su zaposeli Solun, koji je Bugarska snažno želela da preuzme, a Bugarska se našla u posedu Trakije, za koju nije bila mnogo zainteresovana.<sup>35</sup>

<sup>29</sup> Internet, [http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/cg\\_od\\_20vij\\_do\\_1\\_svj\\_rata/balkanski\\_ratovi1912\\_1913\\_istorijski\\_leksikom1.htm](http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/cg_od_20vij_do_1_svj_rata/balkanski_ratovi1912_1913_istorijski_leksikom1.htm), 12/2011.

<sup>30</sup> Dragan Tančić, „Položaj Kosova i Metohije od Balkanskih ratova do 1945. godine”, Internet, <http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/0353-9008/2010/0353-90081028293T.pdf>, 12/2011.

<sup>31</sup> Internet, <http://sr.wikipedia.org/sr/>, 12/2011.

<sup>32</sup> M. Đurišić, *Prvi balkanski rat 1912-1913*, III knjiga, op. cit., str. 404.

<sup>33</sup> Internet, [http://bs.wikipedia.org/wiki/Drugi\\_balkanski\\_rat](http://bs.wikipedia.org/wiki/Drugi_balkanski_rat), 01/2012.

<sup>34</sup> Internet, <http://www.graduzice.org/userfiles/files/drugibalkanskiirat1913.pdf>, 01/2012.

<sup>35</sup> Internet, [http://www.mfa.gov.rs/History/epo\\_sec\\_s.html](http://www.mfa.gov.rs/History/epo_sec_s.html), Istorijski diplomatski dokumenti, 01/2012.

S druge strane, takođe je došlo do zaoštavanja odnosa i između Srbije i Bugarske. Bugarska je insistirala na tome da Srbija sprovede dogovorene mere koje su se odnosile na buduću granicu između dveju država u skladu sa ugovorom od 13. marta 1912. godine. Međutim, Srbija je smatrala da su stvaranjem nezavisne Albanije odredbe ugovora postale nevažeće. Iz tog razloga došlo je do potpisivanja *ugovora o savezu između Srbije i Grčke 1. juna 1913*, a njihovo savezništvo bilo je usmereno protiv Bugarske, zbog mnogo veće saglasnosti povodom podele teritorija od one koja je postojala u njihovim ugovorima o savezu sa Bugarskom.<sup>36</sup> Nakon toga potpisana je i vojna konvencija između Kraljevine Grčke i Kraljevine Srbije u Atini, 19. maja (1. jun) 1913. godine.

Takvi međusobni sukobi krenuli su putem međusavezničkog rata. Svi pokušaji sila Antante (naročito Rusije) da spreče međusaveznički rat bili su uzaludni. Težeći da izbegne ratni sukob sa Bugarskom, Srbija je prihvatila posredovanje ruskog cara u pronalaženju obostrano prihvatljivog rešenja. Bugarska je očekivala da će ruski car dati veću podršku Srbiji, a austrougarska diplomatija je vodila ratnohuškačku politiku protiv Srbije. Uveren da se energičnom napadu bugarskih armija Srbi i Grci ne mogu uspešno suprotstaviti, bugarski kralj Ferdinand Koburg porušio je sve mostove za miroljubivo rešavanje nove balkanske krize i naredio da se bez objave rata u toku noći 29/30. juna napadne srpska i grčka vojska, čime je počeo Drugi balkanski rat.<sup>37</sup>

### *Kraj rata i poraz bugarske vojske*

Omalovažavanje srpske vojne moći skupo je koštalo Bugarsku. Napadom na srpsku vojsku na Bregalnici Bugari su izgubili najvažnijeg saveznika i potporu u odnosu na Tursku i ostale susedne zemlje. Poražena od Srba u bici na Bregalnici osam dana kasnije, Bugarska se našla u novom ratu ne samo sa svojim balkanskim saveznicima (uključujući i Rumuniju), već i sa Turskom.<sup>38</sup> Položaj Bugarske naglo se pogoršao posle teških neuspeha u bojevima kod Kukuša, Kalinova, Lahne i Dojrana i neuspeha na staroj srpsko-bugarskoj granici. Zbog ovih poraza Bugarska se našla u veoma teškoj situaciji, naročito kada joj je 10. jula rat objavila Rumunija.

Sporazum o miru, na štetu Bugarske kao napadača, zaključen je, posle dvadeset dana pregovora, u Bukureštu 10. avgusta 1913.<sup>39</sup>

<sup>36</sup> M. Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1918, Dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama*, op. cit., str. 350.

<sup>37</sup> Internet, <http://www.graduzice.org/userfiles/files/drugibalkanskiirat1913.prf>, 01/2012.

<sup>38</sup> D. Bataković, *Nova istorija srpskog naroda*, op. cit., str. 243.

<sup>39</sup> Ibidem, str. 243.

## 2. Pregovori o primirju u Bukureštu

Čim je izbio međusaveznički rat, Ruska vlada, pomagana i podržavana od Francuske, nastojala je da se vojne operacije što pre obustave, i da se zaključi mir pod uslovima koji ne bi eliminisali sve mogućnosti za obnavljanje Balkanskog saveza u budućnosti. Ruska vlada se 9. jula obratila vladama balkanskih zemalja s predlogom da se hitno prekinu vojna dejstva i zaključi primirje među zaraćenim stranama, i da odgovarajući predstavnici odmah dođu u Petrograd radi opšteg osnova za mir, uz blagonaklono posredovanje Rusije. Ovakav predlog Rusije prihvatila je jedino Bugarska vlada, ali pod uslovom da Štip, Kočane i Serez pripadnu Bugarskoj.<sup>40</sup> Rumunska, Grčka i Srpska vlada su smatrale da se primirje može prihvatiti samo u slučaju ako bi se istovremeno zaključio i preliminarni mir i Bugarska pristala na teritorijalne zahteve saveznika, kao i na plaćanje ratne odštete.

Predstavnici Srpske i Grčke vlade su se sastali u Skoplju 20. jula i međusobno saglasili: da rat treba završiti što pre, da Rumuniju koja traži ispravku granice u Dobrudži treba pozvati na pregovore o preliminarnom miru, i da je u interesu obe strane da se Turska ne meša u međusaveznički rat, da podela teritorija mora dati garanciju za trajan mir na Balkanu i da Bugarska mora platiti ratnu odštetu. Uprkos tome, Bugarska vlada je i dalje izbegavala neposredne pregovore sa svojim protivnicima i tražila intervenciju velikih sila.<sup>41</sup>

Srpska vlada je u početku insistirala da se pregovori o obustavljanju neprijateljstva i određivanju demarkacione linije vode u Nišu, a pregovori o miru u Bukureštu. Međutim brzo je odlučeno da se mirovni pregovori vode u Bukureštu kao najpogodnijem mestu. Turska vlada je zahtevala da učestvuje u mirovnoj konferenciji. Njena molba je odbijena, pod izgovorom da će se na konferenciji razmotriti pitanja koja su vezana isključivo za podelu teritorija između balkanskih hrišćanskih država.

### 2. 1. Rad Bukureške mirovne konferencije

Mirovna konferencija u Bukureštu počela je sa radom 30. jula 1913, uz asistenciju poslanika šest velikih sila. Konferenciji je predsedavao predsednik Rumunske vlade Majoresku, koji je ujedno bio i šef rumunske delegacije. Na čelu ostalih delegacija, izuzev bugarske, nalazili su se, takođe, predsednici vlada.<sup>42</sup>

Na svojoj prvoj sednici konferencija je donela odluku o prekidu neprijateljstava za pet dana, počev od 31. jula u 12 časova. Kasnije je primirje produženo za tri dana, odnosno do potpisivanja Bukureškog mira.<sup>43</sup>

<sup>40</sup> S. Skoko, *Drugi balkanski rat 1913*, II knjiga, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1975, str. 311.

<sup>41</sup> Ibidem, str. 313.

<sup>42</sup> Ibidem, str. 316.

<sup>43</sup> B. Ratković, M. Đurišić, S. Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912-1913*, op. cit., str. 319.

Budući da je Bugarska u Drugom balkanskom ratu ostala potpuno izolovana i u bezizlaznoj situaciji, morala je da se povinuje uslovima koje su joj nametnuli njeni protivnici koji su iz rata izašli kao pobednici. Na brojnim sastancima komiteta detaljno su bili dogovoreni ustupci koji su se ticali ispravljanja spornih međunarodnih linija razgraničenja, uneti u posebne protokole i zvanično ratifikovani na naknadnoj sednici Generalne skupštine delegata.

Na Bukureškoj konferenciji je odlučeno da bugarska delegacija pregovara posebno sa svakom delegacijom pa je tako prvi sastanak bugarske i rumunske delegacije održan 31. jula. Na prvom sastanku bez teškoća su rešena sva pitanja rumunsko-bugarskog razgraničenja, a protokol o sporazumu potpisan je 4. avgusta. Prema protokolu sporazuma broj 5, nova rumunsko-bugarska granica imala je početi „od r. Dunava uzvodno od Tumrakana, a uzaći na Crno More južno od Ekrena”.<sup>44</sup>

Najveće teškoće u radu konferencije zadavala je podela vardarske oblasti i Makedonije između Bugarske, Srbije i Grčke.

Srpska delegacija je 5. avgusta saopštila bugarskoj delegaciji da Srbija pristaje da Strumička dolina sa Strumicom pripadne Bugarskoj. Prema zapisniku vojnih delegata priloženom protokolu broj 9. Bukureške konferencije, nova srpsko-bugarska granična linija polazi od vrha Patarice i „*ide starom tursko-bugarskom granicom i vododelnicom između Vardara i Strume, izuzimajući gornji deo strumičke doline koja će ostati na srpskoj teritoriji; izlazi na planinu Belasicu gde se spaja sa grčko-bugarskom granicom*”.<sup>45</sup> Sva sporna pitanja rešavala bi mešovita srpsko-bugarska komisija u roku od 15 dana od potpisivanja ugovora. Obe strane su se takođe obavezale da u roku od tri godine, najkasnije, obeleže celu graničnu liniju. Ukoliko bi u komisiji došlo do nesporazuma, dogovoreno je da se pribegne arbitraži jednog veštaka koga bi odredila belgijska, švajcarska ili holandska vlada. Dogovoreno je takođe, da se na onom delu Timoka koji označava granicu između Srbije i Bugarske poruše sve vododelnice u roku od tri godine, i da se ubuduće na tom delu reke ne podižu nikakve instalacije. Tekst sporazuma je pročitao na plenarnoj sednici 9. avgusta. Na osnovu njega formulisana je 4. tačka ugovora o miru.<sup>46</sup>

Mnogo veće teškoće zadavalo je grčko-bugarsko razgraničenje. Najžučnije diskusije su vođene oko luke Kavale. Šef bugarske delegacije Tončev tražio je od predsednika Bukureštanske konferencije da se pitanje luke Kavale preda na razmatranje velikim silama, jer ukoliko ova luka ne pripadne Bugarskoj, vrata za oružane sukobe i dalje ostaju otvorena. Luka Kavala je na kraju pripala Grčkoj. Prema zapisniku grčke i bugarske vojne delegacije, priloženom protokolu broj 9. Bukureške konferencije, od 7. avgusta, nova granica između Bugarske i Grčke će početi „*od nove srpsko-bugarske granice na grebenu Belasice i izaći na ušću reke Meste u Egejsko More*”.<sup>47</sup>

<sup>44</sup> S. Skoko, *Drugi balkanski rat 1913*, II knjiga, op. cit., str. 391.

<sup>45</sup> B. Ratković, M. Đurišić, S. Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912-1913*, op. cit., str. 322.

<sup>46</sup> S. Skoko, *Drugi balkanski rat 1913*, II knjiga, op. cit., str. 323.

<sup>47</sup> Ibidem.

Bukureška mirovna konferencija raspravljala je i rešila pitanja koja se odnose na demobilizaciju bugarske vojske i njeno svodjenje na mirnodopski nivo, pravo rekvizicije i korišćenja železničkog saobraćaja od strane savezničkih trupa na okupiranoj teritoriji Bugarske, razmenu zarobljenika i naknadu troškova oko njihovog izdržavanja, način ratifikacije ugovora o miru.<sup>48</sup> Osim toga je raspravljano i o crkvenim i školskim pitanjima, ratnoj odšteti, ali je najvažnije pitanje bilo povlačenje novih granica između balkanskih država.

### **3. Ugovor o miru u Bukureštu, 28. jul (10. avgust) 1913. godine (konkretne odredbe)**

Bukureški ugovor zaključili su delegati Bugarske, Rumunije, Srbije, Crne Gore i Grčke 10. avgusta 1913. godine.

Njihova Veličanstva Kralj Rumunije, Kralj Jelina, Kralj Crne Gore i Kralj Srbije, s jedne strane, i njegovo Veličanstvo Kralj Bugara, s druge strane, ispunjeni željom da učine kraj sadanjem ratnom stanju u kome se nalaze njihove zemlje i voljni da, u težnji za redom, vaspostave mir među svojim narodima, toliko mnogo napaćenih, rešili su da zakluče konačan ugovor o miru. Njihova Veličanstva su, u tom cilju, naimenovala svoje Punomoćnike, na ime:<sup>49</sup>

#### ***Njegovo Veličanstvo Kralj Rumunije:***

Njegovo Prevashodstvo gospodina Tita Majoreska, Svog Predsednika Ministarskog Saveta, Ministarstva Inostranih Dela;

Njegovo Prevashodstvo Gospodina Aleksandra Margilomana, Svog Ministra Finansija;

Njegovo Prevashodstvo Taka Joneska, Svog Ministra Unutrašnjih Dela;

Njegovo Prevashodstvo Gospodina Konstantina Diseska, Svog Ministra Prosvete i Crkvenih Poslova;

Divizijskog Generala Ađutanta K. Koandu, Generalnog Inspektora Artiljerije i Pukovnika K. Hristeska, Podšefa Generalštaba Svoje vojske.

#### ***Njegovo Veličanstvo Kralj Jelina:***

Njegovo Prevashodstvo Gospodina Elefterija Venizelosa, Svog Predsednika Ministarskog Saveta, Ministra Vojnog;

Njegovo Prevashodstvo Gospodina Dimitrija Panasa, Punomoćnog Ministra;

<sup>48</sup> Ibidem, str. 327.

<sup>49</sup> M. Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1918, Dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama*, op. cit., str. 371.



Gospodu Nikolu Politisa, Profesora Međunarodnog Prava na Pariskom Univerzitetu;

Kapetana At. Egzadaktilosa, i

Kapetana K. Palia.

***Njegovo Veličanstvo Kralj Crne Gore:***

Njegovo Prevashodstvo Generala Serdara Janka Vukotića, Svog Predsednika Ministarskog Saveta, Ministra Vojnog i

Gospodina Jovana Mitanovića, nekadašnjeg Otravnika Poslova Crne Gore u Carigradu.

***Njegovo Veličanstvo Kralj Srbije:***

Njegovo Prevashodstvo Gospodina Nikolu P. Pašića, Svog Predsednika Ministarskog Saveta, Ministra Inostranih Dela;

Njegovo Prevashodstvo Gospodina Mihaila G. Ristića, Svog Izvanrednog Poslanika i Punomoćnog Ministra u Bukureštu;

Njegovo Prevashodstvo Gospodina Dr. Miroslava Spaljkića, Izvanrednog Poslanika i Punomoćnog Ministra;

Pukovnika K. Smiljanića, i Potpukovnika D. Kalafatovića.

***Njegovo Veličanstvo Kralj Bugara:***

Njegovo Prevashodstvo Gospodina Dimitrija Tončeva, Svog Ministra Finansija;

General-majora Ivana Fičeva, Šefa Generalštaba Svoje vojske;

Gospodina Savu Ivančova, doktora i nekadašnjeg Potpredsednika Sobranja;

Gospodina Simeona Radev, i

Generalštabnog potpukovnika Konstantina Stančova.

Koji su se, na predlog Kraljevske Rumunske Vlade, sastali na Konferenciji u Bukureštu, snabdeveni svojim punomoćstvima, koja su nađena u potpunom redu.

Pošto je među njima sporazum srećno postignut, ugovorene su ove odredbe:

**Član 1.**

Od dana izmene ratifikacije ovog Ugovora mir i prijateljstvo vladace između Njegovog Veličanstva Kralja Rumunije, Njegovog Veličanstva Kralja Bugara, Njegovog Veličanstva Kralja Jelina, Njegovog Veličanstva

Kralja Crne Gore i Njegovog Veličanstva Kralja Srbije, kao i između Njihovih naslednika i sledbenika Njihovih Država i podanika.

## Član 2.

Između *Kraljevine Bugarske i Kraljevine Rumunije*, stara granica između Dunava i Crnog Mora je, saobrazno zapisniku vojnih delegata obeju strana i dodanom protokolu br. 5. od 22. jula (4. avgusta) 1913. godine Bukureške Konferencije, ispravljena ovako:

Nova granica će poći od Dunava, uzvodno od Turtukaje, i izaći će na Crno More južno od Ekrena.

Između ovih dveju krajnjih tačaka granična linija će ići trasom označenom na kartama 1:100.000 i 1:200.000 rumunskog generalštaba, a prema opisu dodanom uz ovaj član.

Podrazumeva se izrično, da će Bugarska, najkasnije u roku od dve godine, porušiti fortifikacione radove koji postoje i da neće podignuti druge u Ruščuku, Šumli, u oblastima između njih, i u zoni od dvadeset kilometara oko Balčika.

Mešovitoj komisiji, sastavljenoj od predstavnika obeju Visokih Strana ugovornica, u podjednakom broju jednih i drugih, biće stavljeno u dužnost, u roku od petnaest dana po potpisu ovog ugovora, da povuče na terenu trasu nove granice, saobrazno gornjim odredbama. Ova će komisija predsedavati deobi nepokretnih imanja i kapitala koji su do sada zajednički pripadali srezovima, opštinama ili udruženjima stanovnika, kao takvima, a koji su razdeljeni novom granicom.

U slučaju nesporazuma o trasi i o merama za izvršenje, obadve Visoke Strane ugovornice se obavezuju da se obrate trećoj prijateljskoj vladi s molbom da odredi arbitra čija će se odluka o spornim pitanjima smatrati kao konačna.

## Član 3.

Između *Kraljevine Bugarske i Kraljevine Srbije* granica će ići saobrazno zapisniku vojnih delegata dodatnom Protokolu br. 9. od 25. jula (7. avgusta) 1913. godine Bukureštanske Konferencije, ovom trasom:

Granična linija će poći od vrha Patarice na staroj granici, ići će starom granicom tursko-bugarskom i vododelnicom između Vardara i Strume, izuzimajući gornji deo Strumičke doline koji će ostati na srpskoj teritoriji; izaći će na planinu Belasicu, gde će se spojiti sa granicom grčko-bugarskom. Pojedinačni opis ove granice i njena trasa na karti 1:200.000 austrijskog generalštaba dodani su uz ovaj član.

Mešovitoj komisiji sastavljenoj od predstavnika obeju Visokih Strana ugovornica, u podjednakom broju i jednih i drugih, biće stavljeno u dužnost, u roku od petnaest dana po potpisu ovog ugovora, da povuče na terenu trasu nove granice, saobrazno gornjim odredbama.

Ova će komisija predsedavati deobi nepokretnosti imanja i kapitala koji su dosada zajednički pripadali srezovima, opštinama ili udruženjima stanovnika, a koji su razdeljeni novom granicom.

U slučaju nesporazuma o trasi i o merama za izvršenje, obadve Visoke Strane ugovornice se obavezuju da se obrate trećoj prijateljskoj vladi s molbom da odredi arbitra čija će se odluka o spornim pitanjima smatrati kao konačna.

#### Član 4.

Pitanja koja se odnose na staru granicu srpsko-bugarsku biće uređena prema sporazumu postignutom između obeju Visokih Strana ugovornica i utvrđenom u protokolu dodanom uz ovaj član.

#### Član 5.

Između *Kraljevine Grčke i Kraljevine Bugarske* granica će ići, saobrazno zapisniku vojnih delegata dodanom Protokolu br. 9. od 25. jula (7. avgusta) 1913. godine Bukureške Konferencije, ovom trasom:

Granična linija će poći od nove granice srpsko-bugarske na grebenu Belasice planine i izaći će na ušće Meste u Jegejsko More.

Između ove dve krajnje tačke granična linija će ići trasom označenom na karti 1. 200.000 austrijskog generalštaba a prema opisu dodanom uz ovaj član.

Mešovitoj komisiji sastavljenoj od predstavnika obeju Visokih Strana ugovornica, u podjednakom broju i jednih i drugih, biće stavljeno u dužnost, u roku od petnaest dana po potpisu ovog ugovora, da povuče na terenu trasu nove granice, saobrazno gornjim odredbama.

Ova će komisija predsedavati deobi nepokretnosti imanja i kapitala koji su dosada zajednički pripadali srezovima, opštinama ili udruženjima stanovnika, a koji su razdeljeni novom granicom.

U slučaju nesporazuma o trasi i o merama za izvršenje, obadve Visoke Strane ugovornice se obavezuju da se obrate trećoj prijateljskoj vladi s molbom da odredi arbitra čija će se odluka o spornim pitanjima smatrati konačnom. Podrazumeva se izrično da se Bugarska još od sada odriče svakih pretenzija na ostrvo Krit.

#### Član 6.

Vrhovne komande vojsaka biće odmah izveštavane o potpisu ovog Ugovora. I sutradan po dobivenom izveštaju Bugarska vlada biće obavezna da svede svoju vojsku na mirnodopsko stanje. Ona će uputiti trupe u njihove garnizone, gde će pristupiti, u najkraćem roku, raspuštanju raznih rezerva njihovim kućama. Trupe čiji bi se garnizon nalazio u zoni vojne okupacije jedne od Visokih Strana ugovornica biće upućene u koje drugo mesto stare bugarske teritorije i moći će se vratiti u svoje redovne garnizone tek po evakuaciji okupacione zone, o kojoj je gore reč.

## Član 7.

Evakuacija bugarske teritorije, i stare i nove, počće odmah po demobilizaciji bugarske vojske i biće dovršena najdalje za petnaest dana. Za sve ovo vreme, za rumunsku operacionu vojsku demarkaciona zona biće označena linijom Šistov-Lovčev-Turski Izvor-Glozen-Zlatica-Mirkovo-Araba-Konak-Orhanija-Mezdra-Vraca-Berkovica-Lom-Dunav.

## Član 8.

Za vreme okupacije bugarskih teritorija, pojedine vojske zadržće pravo rekvizicije plaćajući gotovim novcem. One će se moći na tim teritorijama služiti slobodno železnicama za prenos trupa i snabdevanje svake vrste, a mesne vlasti neće imati pravo na naknadu.

Bolesnici i ranjenici na tim teritorijama biće pod zaštitom tih vojski.

## Član 9.

Po izmeni ratifikacije ovog ugovora, a što je brže moguće, izmenjaće se međusobno ratni zarobljenici. Vlade Visokih Strana ugovornica odrediće svaka naročite izaslanike za primanje zarobljenika.

Svi zarobljenici koji se nalaze u rukama jedne Vlade biće predani izaslaniku one Vlade kojoj pripadaju, ili njegovom opunomoćenom zastupniku, na mestu koje će utvrditi zainteresovane strane.

Vlade Visokih Strana ugovornica podneće jedna drugoj, i što je moguće brže po predaji svih zarobljenika, račun neposrednih izdataka koje su podnele za staranje i izdržavanje zarobljenika, od dana zarobljenja ili predaje do dana smrti ili vraćanja. Od suma koje bi Bugarska dugovala jednoj od Visokih Strana ugovornica odbiće se od sume koja bi ova dugovala Bugarskoj, i razlika će biti plaćena Vladi poveriocu što pre po izmeni gore pomenutih računa o izdatcima.

## Član 10.

Ovaj će ugovor će biti ratifikovan i ratifikacije biće izmenjene u Bukureštu u roku od petnaest dana ili ranije, ako to bude moguće.

U potvrdu toga punomoćnici su ga potpisali i stavili na nj svoje pečate.

U Bukureštu dvadeset i osmog dana meseca jula (desetog dana avgusta) godine hiljadu devet stotina trinaeste.

Potpisali

Za Rumuniju: (M. P.) T. Majoresko s. r., Al. Margilomans. r., Take Jonesko s. r., G. K. Disesko s. r., General Ađutant Koanda s. r., Pukovnik K. Hristesko s. r.

Za Grčku: (M. P.) E. K. Venizelos s. r., D. Panas s. r., N. Politis s. r., Kapetak A. Egzadaktilos s. r., Kapetan Pali s. r.

Za Crnu Goru: (M. P.) General Serdar J. Vukotić s. r., J. Matanović s. r.

Za Srbiju: (M. P.) Nik. P. Pašić s. r., M. G. Ristić s. r., M. Spalajković s. r. Pukovnik K. Smiljanić s. r., Potpukovnik D. Kalafatović s. r.

Za Bugarsku: (M. P.) D. Tončev s. r., General Fičev s. r., Dr. S. Ivančov s. r. S. Radev s. r., Potpukovnik Stančov s. r.

Tako potpisan mir jeste označio kraj Drugog balkanskog rata.

### 3. 1. Teritorijalna proširenja nakon potpisanog ugovora o miru

Prema odredbama ugovora o miru, Bugarska se odrekla spornog i nespornog dela Srednje Makedonije u korist Srbije, Soluna i njegove okoline i Kavale u korist Grčke, a jednog dela Dobrudže u korist Rumunije. Pitanje Trakije nije tom prilikom u Bukureštu ni bilo raspravljano, već ju je Turska bez ikakvog ugovora definitivno zadržala u svojoj vlasti.<sup>50</sup>

Mirovnim ugovorom, koji je potpisan 10. avgusta 1913. godine u Bukureštu izvršena je konačna podela teritorija zadobijenih u Prvom balkanskom ratu:<sup>51</sup>

*Srbija* je dobila Vardarsku Makedoniju, Kosovo i veći deo Metohije, tako da se povećala za 39.000 kvadratnih kilometara i 1.290.000 stanovnika.

*Crna Gora* je dobila Vasojeviće, deo Metohije i deo Sandžaka, povećavši se za 7.000 kilometara kvadratnih i 15.000 stanovnika.

*Grčkoj* je pripao Epir, Južna Makedonija, deo Zapadne Trakije, Halkidičko poluostrvo sa Solunom i niz ostrva u Jegejskom moru. Povećala se za 51.300 kilometara kvadratnih i 1.624.000 stanovnika.

*Bugarska* je dobila Pirinsku Makedoniju, Strumicu s okolinom i deo Trakije tako da se povećala za 21.000 kilometara kvadratnih i 600.000 stanovnika.

*Rumuniji* je pripalo oko 800 kilometara kvadratnih Južne Dobrudže sa 303.000 stanovnika.

Bukureška konferencija nije odredila granice nove albanske države, jer je to pitanje bilo u nadležnosti šest velikih sila. Granica Albanije je određena tek u decembru 1913. godine. Nova albanska država imala je oko 28.000 kvadratnih kilometara i 800.000 stanovnika.

Sporazum o razgraničenju između Srbije i Crne Gore, koji je postignut uoči Drugog balkanskog rata, potpisan je tek 30. oktobra 1913. godine. U 2. članu tog sporazuma obe strane su se obavezale da se, u slučaju nesporazuma, obrate carskoj ruskoj vladi s molbom da odredi jednog svog višeg oficira da presudi spor, s tim da njegova odluka bude konačna i obavezna za obe strane.<sup>52</sup>

<sup>50</sup> M. Đurišić, *Prvi balkanski rat 1912-1913*, III knjiga, op. cit., str. 407.

<sup>51</sup> S. Skoko, P. Opačić, P., *Vojvoda Stepa Stepanović u ratovima Srbije 1876-1918*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1974, Beograd, str. 299.

<sup>52</sup> S. Skoko, *Drugi balkanski rat 1913*, II knjiga, op. cit., str. 329.

S obzirom da Turska nije učestvovala na konferenciji u Bukureštu, balkanske države su morale sa njom zaključivati, kasnije, posebne mirovne ugovore tokom 1913. godine. Bugarska tokom septembra, Grčka u novembru a Srbija tek u martu 1914. godine.<sup>53</sup>

Drugim balkanskim ratom razbijen je Balkanski savez i time ojačan uticaj imperijalističkih sila na balkanske države.

### Zaključak

Prvom balkanskom ratu prethodili su savezi između Bugarske, Srbije, Crne Gore i Grčke. Međusobnim potpisivanjem ugovora stvoren je Balkanski savez. Balkanski savez je imao dvostruko obeležje: da se završi proces oslobađanja balkanskih naroda od turske vladavine, a takođe i onemogućavanje prodora austrougarskog imperijalizma. Nagovestio je mogućnost zamene turskih feudalnih odnosa naprednijim kapitalističkim odnosima.

Prvi balkanski rat je vođen između Srbije, Crne Gore, Bugarske i Grčke s jedne strane i Turske s druge. S obzirom na to da su balkanski saveznici bili u borbama nadmoćniji, Turska je bila prinuđena da potpiše *30. maja ugovor o miru u Londonu*. Mirovnim ugovorom Turskoj je ostavljen uzan teritorijalni pojas oko Carigrada, jer se odrekla svih teritorija na Balkanskom poluostrvu zapadno od linije Enos–Midija. Grčka je dobila Krit i ostrva u Egejskom moru, dok Srbiji nije dozvoljen izlazak na Jadransko more. Iako je trebalo da članice Balkanskog saveza kao pobjednice Prvog balkanskog rata same diktiraju uslove mira, u sklapanje mirovnog ugovora su se umešale i velike sile. Srbija, Crna Gora i Grčka morale su da napuste Albaniju. Potpisanim ugovorom o miru nastala je nova država – Albanija, Grčkoj je dodjeljen Krit, Stari Ras (Raška oblast) podjeljen je između Srbije i Crne Gore, Bugarska je dobila deo Trakije zapadno od linije Enos–Midija, ali nije bila doneta definitivna odluka o Makedoniji, koja je ostala predmet neslaganja između saveznika.

Londonskim ugovorom o miru rešeno je pitanje razgraničenja između balkanskih država i Turske, ali suprotstavljene pretenzije između njih samih ostale su nerešene. Pre nego što je počeo Drugi balkanski rat, savez su sklopile Srbija i Grčka, koji je bio usmeren protiv Bugarske. U rat su se uključile Crna Gora, Rumunija, kao i Turska sa željom da povрати neka svoja područja koja je tokom Prvog balkanskog rata izgubila. Drugi balkanski rat je počeo krajem juna 1913. godine iznenadnim napadom bugarske vojske na srpsku vojsku na Bregalnici, a završio se porazom bugarske vojske. Bugarska je na ovaj način, kao i kasnije učešćem u Prvom svetskom ratu izgubila, za nju, neke strateški značajne teritorije (Jedrene, itd.). Veoma brzo se bugarska vojska našla u bezizlaznoj situaciji pa je bila prinuđena da traži primirje. Operacije vojske prekinute su 21. jula, a *ugovor o miru je potpisan u*

<sup>53</sup> M. Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1918, Dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama*, op. cit., str. 375.

*Bukureštu 10. avgusta 1913.* Mirovnim ugovorom u Bukureštu je izvršena konačna podela teritorija gde je Srbija dobila Vardarsku oblast, Kosovo i veći deo Metohije, Crna Gora je dobila Vasojeviće, deo Metohije i deo Starog Rasa, Grčkoj je pripao Epir, Južna Makedonija, deo Zapadne Trakije, ostrvo Halkidiki sa Solunom, a Rumuniji je pripala Južna Dobrudža, Turska je zadržala Jedrene, dok je Bugarska dobila Pirinsku oblast (istočnu Makedoniju), Strumicu i deo Trakije. Takođe, Drugim balkanskim ratom je razbijen Balkanski savez koji je za kratko vreme svog postojanja dao krupne istorijske rezultate i koji je mogao da postane čuvar mira na Balkanu. Događaji vezani za ovaj rat imali su snažan uticaj na kasnija zbivanja na Balkanskom poluostrvu i u Evropi.

Postignutim mirovnim ugovorima rešena su pitanja teritorijalnih razgraničenja učesnika rata, ali su takođe ratovi pomutili međunarodne odnose na Balkanu, pooštrili evropsku krizu i ubrzali izbijanje Prvog svetskog rata, jer izmenjenim prilikama na Balkanu nisu bile zadovoljne ni velike sile ni neke balkanske zemlje. Srbija je iz ova dva rata izašla znatno uvećana, pripajajući teritorije delova starih srpskih zemalja na jugu. Istovremeno, njena vojna moć se pokazala vrlo respektivnom. Događaji koji slede daće Srbiji veliki značaj, ne samo u istoriji Balkana već i Evrope.

### **Bibliografija**

1. Bataković, D., *Nova istorija srpskog naroda*, Naš Dom, Beograd, 2000.
2. Đurišić, M., *Prvi balkanski rat 1912–1913*, III knjiga, Istorijski institut Jugoslovenske narodne armije, Beograd, 1960.
3. Internet, <http://sr.wikipedia.org/>.
4. Internet, <http://www.znanje.org/>.
5. Internet, [http://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/7\\_20\\_1.html](http://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/7_20_1.html).
6. Internet, [http://www.mfa.gov.rs/History/fba\\_s.html](http://www.mfa.gov.rs/History/fba_s.html).
7. Internet, <http://www.politikin-zabavnik.rs/>.
8. Internet, <http://beleske.com/istorija/balkanski-ratovi.html>.
9. Internet, [http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga\\_o\\_kosovu/bogdanovic-kosovo\\_3.html](http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/bogdanovic-kosovo_3.html).
10. Internet, <http://www.montenegrina.net/>.
11. Internet, <http://scindeks-clanci.nb.rs/>.
12. Internet, [http://www.velika.me/index.php?page\\_id=455&lang=srpski](http://www.velika.me/index.php?page_id=455&lang=srpski).
13. Internet, <http://www.graduzice.org/userfiles/files/drugibalkanskirat1913.pdf>.
14. Ratković, B., Đurišić, M., Skoko, S., *Srbija i Crna Gora u balkanskim ratovima 1912–1913*, Beogradski izdavačko grafički zavod, Beograd, 1972.
15. Simeunović, D., *Prvi balkanski rat 1912. God. i kraj Osmanskog carstva na Balkanu*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 2007.
16. Skoko, S., *Drugi balkanski rat 1913*, I knjiga, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1968.
17. Skoko, S., *Drugi balkanski rat 1913*, II knjiga, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1975.

18. Skoko, S., Opačić, P., *Vojvoda Stepa Stepanović u ratovima Srbije 1876–1918*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1974.
19. Stojković, M., *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1918, Dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, vjerskim i etničkim manjinama*, JP Službeni list SRJ, 1998.

Zoran Jerotijević, Ph.D.

## PEACE AGREEMENT THAT ENDED BALKAN WARS

### ABSTRACT

The beginning of the twentieth century in the Balkans was marked by the preparations for the liberation from centuries-long Turkish occupation. The Serbs, Greeks, Bulgarians and Romanians won their independence, but they not achieve national unity as a great country (Italy, Germany). For the Romanians, they were the sole territory of the Austro-Hungarian Empire, while the Serbs, Turks, Austro-Hungarians, Greeks and Turkish Bulgarians were the only ones under the rule. This situation made Serbia, Montenegro, Bulgaria and Greece find ways of cooperation in order to liberate their territories from the Turkish rule, particularly given the unstable political, ethnic and economic situation in Turkey. After long negotiations, the Balkan alliance was created in 1912 by the four countries. This alliance showed how mighty it was by defeating Turkey on all fronts in a short time (with the key role of Serbia in major battles). The London Peace Conference confirmed the new delimitation with Turkey, but not between the allies. Big powers (the Austro-Hungarian Empire) wanted a conflict between the allies, using primarily dissatisfaction of Bulgaria. The new war between Bulgaria and the former allies ended as a disaster for this country, which had caused it (Turkey and Romania entered the war against Bulgaria). The Bucharest Peace defined the new borders in the Balkans.

*Key words:* The Balkans, Serbs, London, Bucharest, Turkey.